

สังคมสูงวัยกับการท้าทายผู้บริหารสถานศึกษา Aging Society and the Challenge of School Administrators

สมบูรณ์ อริยา¹ ประเวศ เวชชะ²

^{1,2}ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

บทคัดย่อ

สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรสู่สังคมสูงวัยที่มีผู้สูงอายุจำนวนมากขึ้น ในอนาคตคาดว่าจะมีจำนวนมากกว่าวัยเด็กและวัยทำงานถึงขั้นเป็นสังคมสูงวัยสมบูรณ์ที่มีประชากรอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปมีจำนวนร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมดของแต่ละประเทศ การเข้าสู่สังคมสูงวัยจะส่งผลกระทบต่อทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง กระทบมากที่สุดกับประชากรที่อยู่ในวัยเรียน วัยทำงานที่จะเป็นผู้สูงอายุในอนาคต ประเทศไทยได้มีแผนรองรับปัญหาไว้ในยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี เป็นกรอบแนวทางยุทธศาสตร์แก้ปัญหาจากผลกระทบของสังคมสูงวัย การเตรียมการแก้ปัญหาที่เกิดจากภาวะสังคมสูงวัยจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือองค์กรต่างๆของประเทศร่วมคิด ร่วมดำเนินการ กระทรวงศึกษาธิการเป็นองค์กรที่สำคัญองค์กรหนึ่งที่ต้องขับเคลื่อนแนวคิดเตรียมการรองรับปัญหาสังคมสูงวัยสู่การปฏิบัติ สถานศึกษาที่จัดเป็นองค์กรที่นำนโยบายแนวคิดสู่การปฏิบัติที่มีจำนวนมากกระจายอยู่ทุกพื้นที่ทั่วประเทศ เป็นองค์กรกลุ่มพลังการขับเคลื่อนทั้งในระดับเตรียมคนวัยเรียน วัยทำงานสู่การเป็นผู้สูงวัยที่มีคุณภาพ ระดับการช่วยเหลือผู้สูงวัยให้มีความสุขกายสุขใจ อยู่ในสังคมได้ยาวนานอย่างมีความสุขด้วยการจัดกิจกรรมทั้งในและนอกสถานศึกษา ตลอดจนระดับการร่วมมือกับเครือข่ายต่างๆพัฒนาวิธีการและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ให้เกิดการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาจากผลกระทบสังคมสูงวัย เรื่องสังคมสูงวัยจึงเป็นเรื่องสำคัญระดับโลก ระดับประเทศ ระดับชุมชน จึงเป็นเรื่องท้าทายผู้บริหารสถานศึกษาต่อการคิด กำหนดวิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์ ในการเตรียมการรองรับสถานการณ์สังคมสูงวัย

คำสำคัญ: สังคมสูงวัย; การท้าทาย; ผู้บริหารสถานศึกษา

ABSTRACT

With the increasing number of the aging population in Thai society, in the future the number of older people will be higher than that of adolescents and working age, the population aged 60 and over accounts for 20 percent of the total population of each country. The aging society will affect economics, society, politics, government, and it will most likely affect the school-aged and working-age population in the future. Thailand plans to address this issue in its 20-year National Strategy as a strategic framework to address the impact of aging society. The Ministry of Education needs to prepare for the aging society problem into action. Schools should implement a number of policies and ideas scattered throughout the country in order to propel school-age and working-age people into quality elderly people. The elderly are promoted to be happy mentally and mentally by organizing activities both inside and outside educational institutions and cooperating with various networks to develop methods and share experiences in solving problems arising from the impacts of the elderly society. The issue of aging society is an important issue globally, nationally, and community, and it is a challenge for school administrators to shape their vision, strategies to prepare for the aging society situation.

Keywords: Aging Society; Challenge; School Administrators

สังคมสูงวัยกับการท้าทายผู้บริหารสถานศึกษา

สังคมสูงวัยจัดเป็นสถานการณ์ที่โลกและหลายประเทศกำลังเผชิญ ประชากรโลกได้กลายเป็นสังคมสูงวัยแล้ว โดยมีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปจำนวน 901 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 12 ของประชากรทั้งหมด ภูมิภาคอาเซียนมีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปจำนวน 55 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 9 ส่วนประเทศไทยมีประชากรอายุ 60 ปีสูงขึ้นเป็นร้อยละ 16 เป็นอันดับที่ 2 ของกลุ่มอาเซียน โดยไทยได้เข้าสู่การเป็นสังคมสูงอายุ (Age Society) มาตั้งแต่ปี 2548 กล่าวคือ 1 ใน 10 ของประชากรไทย เป็นประชากรสูงอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป และคาดว่าประเทศไทยจะเป็น “สังคมสูงวัยโดยสมบูรณ์” (Super Aged Society) ภายในปี พ.ศ. 2578 โดยประมาณการว่า จะมีประชากรสูงอายุเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 30 ของจำนวนประชากรทั้งหมด ซึ่งถือว่าการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วมากเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่น(อนันต์ อนันตกุล.บทนำ : ออนไลน์.19 พฤศจิกายน 2561)

การเป็นสังคมสูงวัยวัดได้จากสัดส่วนของประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปที่มีอยู่ในสังคมหรือประเทศนั้นๆ สังคมสูงวัยได้มีการแบ่งออกเป็น 3 ระดับคือ สังคมสูงวัย(Aged Society) คือสังคมที่มีอายุประชากร 60 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมด ระดับที่ 2 “สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์”(Complete Aged Society) คือสังคมที่มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมด และ “สังคมสูงวัยระยะสุดท้าย”(Super Aged Society) เป็นสังคมที่มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 28 ของประชากรทั้งหมด (มูลนิธิพัฒนางานผู้สูงอายุ.2556.:ออนไลน์)

สถานการณ์สูงวัย เมื่อ 20 ปีที่แล้ว โลกมีประชากร ประมาณ 5,735 ล้านคน และมีอายุ 60 ขึ้นไป ประมาณ 540 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 9 ของประชากรโลก ต่อมาปี พ.ศ.2558 ประชากรโลกมีจำนวน 7,349 ล้านคน ในจำนวนนี้มีประชากรอายุ 60 ปีเพิ่มขึ้นเป็นจำนวน 901 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 12 จึงกล่าวได้ว่า ประชากรโลกได้กลายเป็นสังคมสูงวัยแล้ว และเมื่อเปรียบเทียบกับประชากรที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปของ 6 ทวีป ทวีปยุโรปมีประชากรสูงวัยร้อยละ 24 ของประชากรของทวีป ทวีปเอเชีย มีสัดส่วนของประชากรสูงวัยเป็นอันดับ 4(อนันต์ อนันตกุล. หน้า 2:ออนไลน์) ส่วนสถานการณ์สังคมสูงวัยในอาเซียน เมื่อปี พ.ศ. 2558 ประเทศอาเซียนมีประชากรทั้งหมดประมาณ 633 ล้านคน มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป 55 ล้านคนหรือคิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 9 ของประชากรทั้งหมด และมีประเทศในอาเซียน 3 ประเทศ ที่เป็นสังคมสูงวัยแล้วคือมีสัดส่วนของประชากรที่อายุ 60 ปีขึ้นไปร้อยละ 10 ขึ้นไป อันดับ 1 ได้แก่ประเทศสิงคโปร์ มีสัดส่วนประชากร 60 ปีขึ้นไปร้อยละ 18 อันดับ 2 ประเทศไทยมีสัดส่วนประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปร้อยละ 16 อันดับ 3 ได้แก่ประเทศเวียดนาม มีสัดส่วนประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปร้อยละ 10 ธนาคารโลก(World Bank)ได้รายงานในปี 2558 ว่าภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีประเทศไทยอยู่ในกลุ่มด้วย กำลังเผชิญกับการเพิ่มขึ้นของประชากรผู้สูงอายุ และมากกว่าทุกภูมิภาคของโลก โดยคิดเป็นสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 36 ของโลก (อนันต์ อนันตกุล.หน้า 3:ออนไลน์)

ในส่วนของประเทศไทย มูลนิธิพัฒนางานผู้สูงอายุได้รายงานสถานการณ์ผู้สูงอายุ พ.ศ.2556ว่า ประเทศไทยอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์(Aged Society)แล้ว โดยอ้างอิงข้อมูลของ United Nations World Population Ageing ว่าหลังปีพ.ศ. 2552 ประชากรที่อยู่ในวัยพึ่งพิงได้แก่ เด็กและผู้สูงอายุ จะมีจำนวนมากกว่าประชากรในวัยแรงงาน และในปีพ.ศ. 2560 ประชากรเด็กน้อยกว่าผู้สูงอายุ สถานการณ์นี้เป็นผลมาจากการลดภาวะเจริญพันธุ์อย่างรวดเร็ว และลดลงอย่างต่อเนื่องของระดับการตายของประชากร ทำให้จำนวนและสัดส่วนประชากรสูงอายุของไทยเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว(มูลนิธิพัฒนางานผู้สูงอายุได้รายงานสถานการณ์ผู้สูงอายุ :ออนไลน์) สืบเนื่องจากความสำเร็จในการคุมกำเนิดของประเทศไทย ทำให้อัตราการเกิดลดลงเป็นอย่างมาก นับตั้งแต่ พ.ศ.2513 จนถึงปัจจุบัน(พ.ศ.2561) จากแม่ลูกตกเป็นแม่ลูกน้อย หญิงไทย

คนหนึ่งมีบุตรเฉลี่ยประมาณ 2 คนเมื่อ 20 ปีที่ผ่านมา เหลือเพียงประมาณ 1.6 คนต่อสตรี 1 คน ในปัจจุบัน และสืบเนื่องมาจากความก้าวหน้าทางการแพทย์และระบบสาธารณสุข ทำให้คนไทยมีอายุยืนเฉลี่ย 77 ปี ซึ่งจะทำให้โครงสร้างประชากรเปลี่ยนไปมาก คาดว่าในปี 2579 จะมีสัดส่วนผู้สูงอายุเกือบ 1 ใน 3 ของประเทศ การที่ประเทศไทยก้าวสู่สังคมสูงวัยอย่างรวดเร็วและรุนแรงเช่นนี้ผู้ที่ได้รับผลกระทบอย่างมากคือ คนวัย 40 ถึง 50 ปี ในปัจจุบัน ที่จะเป็นผู้สูงอายุในอนาคต (กรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พม.) สถานการณ์สังคมสูงวัย 2561:ออนไลน์)

ปัญหาที่จะติดตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ คือ การขาดแคลนแรงงานในอนาคต ในเรื่องนี้ ธนาคารโลก ได้คาดการณ์ว่าภูมิภาคเอเชียตะวันออกจะเผชิญกับตัวเลขประชากรวัยทำงานที่กำลังลดลงอย่างต่อเนื่องและคาดว่าจะลดลงจนถึงประมาณร้อยละ 15 ภายในปี พ.ศ.2583 โดยจะขาดแคลนวัยทำงานในภาคการผลิตและบริการ ประกอบกับการลดลงอย่างรวดเร็วของอัตราการเกิดของประชากรวัยเด็ก ร่วมกับแนวโน้มการแต่งงานที่ช้าลงของประชากรวัยเจริญพันธุ์ อันเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้อัตราเพิ่มประชากรวัยเด็กไม่สามารถเพิ่มให้ทันกับอัตราการเพิ่มประชากรวัยสูงอายุ (วรวุฒิ สุวรรณระดา. 2559 : ออนไลน์)

ประเทศต่างๆได้ตระหนักถึงผลกระทบของการเปลี่ยนผ่านโครงสร้างประชากรของประเทศที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้มีการเตรียมการหาวิธีการรองรับผลกระทบนั้น ดังได้มีการเสนอรูปแบบการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุ ระดับโลกในที่ประชุม International Federation on Ageing ครั้งที่ 11 ระหว่างวันที่ 28 พฤษภาคม-1 มิถุนายน 2555 ณ กรุงปราก สาธารณรัฐเช็ก ที่มีผู้แทนองค์กรด้านผู้สูงอายุ จาก 63 ประเทศ ได้สรุปรูปแบบการดำเนินงาน 4 หัวข้อหลัก คือ 1) ผู้สูงอายุกับการพัฒนา(Older Persons and Development) ให้มีการส่งเสริมการทำงานและการสร้างรายได้ในวัยสูงอายุสำหรับผู้สูงอายุที่มีสุขภาพดี ให้มีความรู้ความสามารถเพื่อให้ผู้สูงอายุยังสามารถมีส่วนร่วมเป็นกำลังร่วมผลิตให้แก่ชุมชนและสังคม 2) การส่งเสริมสุขภาพและสุขภาวะผู้สูงอายุ (Advancing Health and Well-being into Old Age) ให้มีความสำคัญกับการส่งเสริมสุขภาพและสุขภาวะที่ดีตลอดชีวิต ด้วยการสร้างเสริมสุขภาพที่ดีตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยสูงอายุ และการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุอย่างบูรณาการ 3) การส่งเสริมสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ(Ensuring Enabling and Supportive Environments) ด้วยการมุ่งเน้นให้ตระหนักในการส่งเสริมสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุทั้งในการจัดพื้นที่สาธารณะ อาคารสถานที่ต่างๆ เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อการเข้าถึงผู้สูงอายุ ให้มีการส่งเสริมพัฒนาเทคโนโลยีสมัยใหม่และการคิดค้นนวัตกรรมสำหรับผู้สูงอายุ 4) เทคโนโลยีกับผู้สูงอายุ(Connected Technologies) เสนอการใช้ประโยชน์จากสิ่งประดิษฐ์และการพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อส่งเสริมและยกระดับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ เช่น สิ่งประดิษฐ์หรือผลิตภัณฑ์ที่ออกแบบสำหรับการใช้สอยในชีวิตประจำวัน การพัฒนาเครื่องมือเพื่อการสื่อสารของผู้สูงอายุ รวมไปถึงการติดต่อสื่อสารผ่านสังคมออนไลน์(กรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์(พม.).2559: knowledge_the_201603031536)

การเตรียมการในส่วนของประเทศไทย มีข้อมูลจากหลายแหล่งข้อมูลแสดงให้เห็นถึงความตระหนักถึงผลกระทบของการเปลี่ยนผ่านโครงสร้างของประชากร และความเคลื่อนไหวในระดับสากลเกี่ยวกับเรื่องนี้ ดังปรากฏข้อมูลที่เป็นทั้งแนวคิด แนวทาง และการเตรียมการจากแหล่งข้อมูลที่สำคัญดังต่อไปนี้

ยุทธศาสตร์ชาติ ด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ ระบุว่า คนไทยในอนาคตจะต้องมีความพร้อมทั้งกาย ใจ สติปัญญา มีพัฒนาการที่รอบด้าน และมีสุขภาวะที่ดีในทุกช่วงวัย มีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมและผู้อื่น มีธรรมาภิบาล อดออม โอบอ้อมอารี มีวินัย รักษาศีลธรรมและเป็นพลเมืองดีของชาติ มีหลักคิดที่ถูกต้อง และมีประเด็นการพัฒนาศักยภาพคนตลอดช่วงชีวิตไว้คือให้มุ่งเน้นการพัฒนาคนเชิงคุณภาพในทุกช่วงวัยตั้งแต่ช่วงการตั้งครรภ์ ปฐมวัย วัยเด็ก วัยรุ่น วัยเรียน วัยผู้ใหญ่ วัยแรงงาน และวัยผู้สูงอายุ เพื่อสร้าง

ทรัพยากรมนุษย์ที่มีศักยภาพ มีทักษะความรู้ เป็นคนดี มีวินัย เรียนรู้ด้วยตนเองทุกช่วงวัย มีความรู้ทางการเงิน มีความสามารถในการวางแผนชีวิตและการวางแผนทางการเงินที่เหมาะสมในแต่ละช่วงวัย และความสามารถในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า ในส่วนช่วงวัยสูงอายุ ให้มีการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุเป็นพลังในการขับเคลื่อนประเทศ ส่งเสริมให้มีการทำงานหลังเกษียณ ผ่านการเสริมทักษะการดำรงชีวิต ทักษะอาชีพ ในการหารายได้ มีงานทำที่เหมาะสมกับศักยภาพ มีการสร้างเสริมสุขภาพ ฟันฟูสุขภาพ การป้องกันโรคให้แก่ผู้สูงอายุ พร้อมกับจัดสภาพแวดล้อมให้เป็นมิตรกับผู้สูงอายุ และหลักประกันทางสังคมที่สอดคล้องกับความจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในสังคม(ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี(พ.ศ. 2561-2580) : 35-37)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12/ส่วนที่ 4 ยุทธศาสตร์ที่ 1 การเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ ได้กล่าวถึงเรื่องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรไทยที่จะเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์เมื่อสิ้นสุดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 โดยคาดว่าสัดส่วนผู้สูงอายุจะเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 19.8 ของจำนวนประชากรทั้งหมด ในขณะที่จำนวนประชากรวัยแรงงานได้เริ่มลดลงมา และเมื่อพิจารณาคุณภาพของคนพบว่ายังมีปัญหาในแต่ละช่วงวัยส่งผลกระทบต่อเนื่องกันตลอดช่วงชีวิต ผู้สูงอายุมีปัญหาด้านสุขภาพและมีแนวโน้มอยู่คนเดียวสูงขึ้น ยุทธศาสตร์นี้ได้กำหนดมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ 2 ข้อ คือ “เพื่อเตรียมคนในสังคมไทยให้มีทักษะในการดำรงชีวิตสำหรับโลกศตวรรษที่ 21” และ “เพื่อส่งเสริมให้คนไทยมีสุขภาพที่ดีตลอดชีวิต” ได้มีการกำหนดแนวทางพัฒนาศักยภาพคนให้มีทักษะความรู้และความสามารถในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า โดยกำหนดให้มีการพัฒนาระบบการดูแลและสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับสังคมสูงวัย ดังนี้ 1) ผลักดันให้มีกฎหมายการดูแลและขยายสำหรับผู้สูงอายุครอบคลุมการจัดการบริการทั้งภาครัฐ เอกชน ภาคประชาสังคม และระบบการเงินการคลัง 2) พัฒนาให้มีระบบการดูแลและขยายที่จะรองรับผู้สูงอายุที่จำเป็นต้องพักพิงก่อนกลับบ้านให้เชื่อมโยงกับระบบการดูแลและขยาย และส่งเสริมธุรกิจบริการดูแลและขยายที่ได้มาตรฐานสำหรับผู้สูงอายุที่อยู่ในภาวะพึ่งพิงในเขตเมือง รวมทั้งศึกษารูปแบบการคลังที่เป็นระบบประกันการดูแลและขยาย 3) วิจัยและพัฒนานวัตกรรมสิ่งอำนวยความสะดวกในการใช้ชีวิตประจำวันที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ ใช้เทคโนโลยีเพื่อป้องกันการบาดเจ็บและติดตามการบำรุงรักษา 4) ส่งเสริมการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรกับผู้สูงอายุทั้งระบบขนส่งสาธารณะ อาคารสถานที่ พื้นที่สาธารณะ และที่อยู่อาศัยให้เอื้อต่อการใช้ชีวิตของผู้สูงอายุ(สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2560.)

แผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 12 ยุทธศาสตร์ที่ 3 การพัฒนาศักยภาพคนทุกช่วงวัย และการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ เป้าหมายที่ 2 ระบุให้คนทุกช่วงวัยมีทักษะความรู้ความสามารถ สมรรถนะตามมาตรฐานการศึกษา มาตรฐานวิชาชีพ และพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ตามศักยภาพ พร้อมได้กำหนดตัวชี้วัดที่สำคัญเกี่ยวกับผู้สูงอายุว่า จำนวนผู้สูงอายุที่ได้รับการบริการการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะอาชีพและทักษะชีวิตเพิ่มขึ้น โดยมีแนวทางการพัฒนาให้มีการส่งเสริมสนับสนุนให้คนทุกช่วงวัย มีทักษะ ความรู้ความสามารถและการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างเหมาะสมเต็มตามศักยภาพของช่วงวัย และมีแผนงาน/โครงการตามเป้าหมายให้มีโครงการอบรมพัฒนาทักษะการดำรงชีวิตสำหรับผู้สูงอายุ ยุทธศาสตร์ที่ 6 การพัฒนาประสิทธิภาพของระบบบริหารจัดการศึกษา เป้าหมายที่ 3 ให้ทุกภาคส่วนของสังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาที่ตอบสนองความต้องการของประชาชนในพื้นที่ มีตัวชี้วัดที่สำคัญคือ จำนวนเครือข่ายการศึกษาที่มีศักยภาพและครมพร้อมในการส่งเสริม สนับสนุนการจัดการศึกษาเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนในพื้นที่เพิ่มขึ้น จำนวนองค์กร สมาคม มูลนิธิหรือหน่วยงานอื่นที่เข้ามามีการจัดการศึกษาหรือร่วมมือกับสถานศึกษาทั้งของรัฐ เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพิ่มขึ้น โดยมีการกำหนดแนวทางการพัฒนาดังนี้ ปรับปรุงโครงสร้างการบริหารจัดการศึกษา เพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการสถานศึกษา ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการจัดการศึกษา ปรับปรุงกฎหมาย

เกี่ยวข้องกับระบบการเงินเพื่อการศึกษาที่ส่งผลต่อคุณภาพและประสิทธิภาพการศึกษา และพัฒนาระบบบริหารงานบุคคลของครู อาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา (สำนักงานศึกษาธิการสภาการศึกษากระทรวงศึกษาธิการ : แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2560-2579)

การเตรียมการรับมือกับสังคมสูงวัยของประเทศไทยในอนาคตอันใกล้นี้จะเป็นประเด็นท้าทายที่ทุกภาคส่วนของสังคมจะต้องให้ความสำคัญและร่วมมือในการขับเคลื่อนไปพร้อมๆกันทั้งในระดับนโยบาย และระดับปฏิบัติการในประเด็นต่างๆ เรื่องนี้ อนันต์ อนันตกุล(อนันต์ อนันตกุล, 2561: ออนไลน์) ให้ข้อคิดในการเตรียมการในด้านต่างๆ ดังนี้ การเตรียมความพร้อมในระดับบุคคล 1) ให้ความสำคัญการเตรียมความพร้อมตั้งแต่อายุในวัยเด็ก วัยทำงานเพื่อเป็นผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ โดยที่ต้องเตรียมความพร้อมทั้งด้านทัศนคติและพฤติกรรมที่จะสื่อไปเป็นศักยภาพ สุขภาพ และความสุขของผู้สูงอายุ โดยเน้น 4 H ได้แก่ Hard(จิตใจ/ทัศนคติ = คนดี) Head(สมองดี = คนเก่ง) Hand(ทำตัวอย่างฉลาด ใช้ชีวิตให้สมดุล = ลงมือทำอย่างสมดุล) และ Health(สุขภาพกาย/ใจดี) คือการใช้กลไกของ “บวร” คือ บ้าน วัด โรงเรียน และวัยทำงานผ่านสถานที่ทำงาน เพื่อสร้างสุขในวัยทำงาน รวมถึงสร้างความตระหนักผ่านสื่อสาธารณะ ที่เข้าถึงทุกคนทุกกลุ่มวัย เพื่อส่งเสริมการเป็น “ผู้สูงอายุที่มีคุณภาพและมีความสุข” ให้มีร่างกาย จิตใจ สังคมที่ดี มีความมั่นคงด้านเศรษฐกิจ มีการออมการลงทุนโดยเป็นการเตรียมวางแผนการใช้ชีวิตในวัยสูงอายุตั้งแต่ในวัยเด็กและวัยทำงาน ส่งเสริมผู้สูงอายุปัจจุบันและอนาคตให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ยาวนานที่สุด ด้วยการส่งเสริมผู้สูงอายุยุคใหม่ให้ดูแลสุขภาพกายใจให้แข็งแรง ให้สามารถใช้ชีวิตอย่างมีความสุข เรียนรู้การใช้เทคโนโลยีเพื่อให้สามารถใช้ชีวิตอยู่ตามลำพังได้อย่างมีความสุขกับตนเองและชุมชนรอบตัว โดยสามารถสื่อสารกับคนในครอบครัวได้อย่างใกล้ชิด แม้ว่าจะอยู่ห่างไกลกันผ่านการใช้เทคโนโลยีการสื่อสาร(Social Media) อาทิ โทรศัพท์มือถือ เครื่องคอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต สังคมออนไลน์ เช่น Facebook, Line, Twitter ให้ผู้สูงอายุเป็นคนทันโลกทันสมัย เข้าสังคม ใกล้ชิดลูกหลานและเพื่อนฝูงได้มากขึ้น นอกจากนี้ก็ควรมีการส่งเสริมศักยภาพและการพัฒนาผู้สูงอายุ ด้วยการนำข้อมูลผู้สูงอายุด้านความรู้ความสามารถและศักยภาพของผู้สูงอายุมาศึกษาวิเคราะห์ เพื่อวางแผนกำหนดลักษณะของงานที่เหมาะสมกับวัยสูงอายุในแต่ละกลุ่มเป้าหมาย ลักษณะงานควรเป็นงานที่ไม่เหน็ดเหนื่อยเกินไปและเหมาะสมกับสุขภาพของผู้สูงอายุได้คลายเหงา ด้วยการมีกิจกรรมผ่านการทำงานและความภูมิใจและความสุขให้ผู้สูงอายุเป็นสำคัญ ขณะเดียวกันให้ผู้สูงอายุได้ทำประโยชน์แก่ผู้อื่นซึ่งสอดคล้องกับความต้องการของสังคม โดยผู้สูงอายุอาจจะมีค่าตอบแทนเป็นรายได้หรือสิ่งตอบแทนอื่นประกอบด้วย(อนันต์ อนันตกุล, หน้า 15:ออนไลน์)

การเตรียมความพร้อมด้านมาตรการเชิงระบบ ควรพิจารณาการเตรียมการด้านสุขภาพอนามัย ด้วยการพัฒนาระบบดูแลผู้สูงอายุระยะยาว บริการสุขภาพแก่ผู้สูงอายุ พัฒนาบุคลากรด้านผู้สูงอายุเพื่อรองรับการดูแลผู้สูงอายุระยะยาว โดยมีการกำหนดหลักสูตรมาตรฐานในการฝึกอบรมทั้งหลักสูตรระยะสั้นที่เป็นการให้ความรู้ทักษะพื้นฐานและหลักสูตรระยะยาวที่เน้นความเป็นมืออาชีพในการดูแลผู้สูงอายุ ขณะเดียวกันมีการอบรมให้ความรู้แก่สมาชิกในครอบครัวของผู้สูงอายุด้วย การขยายโอกาสการทำงานของผู้สูงอายุ เนื่องจากคนไทยมีสุขภาพดีและอายุยืนยาวกว่าอดีตที่ผ่านมา การขยายอายุการทำงานเป็นวิธีหนึ่งในภาวะที่มีปัญหาขาดแคลนแรงงาน ผู้สูงอายุที่ทำงานวิชาการหรือเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ควรได้รับการพิจารณาให้ขยายระยะเวลาเกษียณอายุแล้วแต่กรณีตามความเหมาะสมซึ่งในเรื่องนี้ รัฐบาลได้มีมติคณะรัฐมนตรี(8 พฤศจิกายน 2559) สนับสนุนการจ้างงานผู้สูงอายุในสถานประกอบการแล้ว การจัดให้มีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมและปลอดภัยสำหรับผู้สูงอายุและคนทุกวัย โดยให้มีการออกแบบเพื่อทุกคนมาปฏิบัติให้เป็นรูปธรรมอย่างครอบคลุมทั่วถึง โดยเฉพาะในพื้นที่สาธารณะ ด้วยการสนับสนุนให้ออกแบบสิ่งก่อสร้างและจัดสภาพแวดล้อมในสังคมบริการสาธารณะให้ทุกคนเข้าถึงได้อย่างสะดวกและปลอดภัย

สำหรับการส่งเสริมการวิจัยและการพัฒนาเพื่อรองรับสังคมสูงวัยนั้นให้มีการศึกษาวิจัย ค้นคว้า พัฒนาความรู้ และนวัตกรรมเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตผู้สูงวัยทั้งในด้านสุขภาพอนามัยด้านสังคม สิ่งแวดล้อม การดำรงชีวิตประจำวัน รวมทั้งวัสดุอุปกรณ์อำนวยความสะดวกและความปลอดภัยแก่ผู้สูงวัย(อนันต์ อนันตกุล. หน้า 16 : ออนไลน์)

กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์(พม.) กระทรวงศึกษาธิการได้ให้ความสำคัญเรื่องสังคมสูงวัยให้เป็นรูปธรรมได้สนับสนุนให้มีการก่อตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุในประเทศไทยมากกว่า 1,100 แห่ง ให้เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาศักยภาพแก่นนำผู้สูงอายุ และชมรมผู้สูงอายุให้โรงเรียนสามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพช่วยผู้สูงอายุ ให้มีพื้นที่จัดกิจกรรมพึ่งพาตนเองสามารถพัฒนาเรียนรู้สิ่งต่างๆใช้ในการดำเนินชีวิตที่มีคุณภาพได้ และยังได้สนับสนุนดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุอย่างมีเครือข่ายซึ่งมีกรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์(พม.) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น สสส. และภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องร่วมดำเนินการเพื่อผลักดันให้เกิดโรงเรียนผู้สูงอายุในพื้นที่ต่างๆ 2,600 แห่งทั่วประเทศในระยะเวลา 3 ปี ได้มีการสั่งการให้มีการทบทวนแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันของผู้สูงอายุ และสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี(กรมกิจการผู้สูงอายุ.2561 : ออนไลน์)

ในส่วนการบริหารสถานศึกษา จารุวัจน์ สองเมือง(2561:ออนไลน์) ได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาศตวรรษที่ 21 ที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จทางการบริหารในความเปลี่ยนแปลงอย่างน่าสนใจว่า เป้าหมายการจัดการศึกษาที่เปลี่ยนไปจากเดิมที่เน้นองค์ความรู้ที่ผู้เรียนต้องได้รับมาเป็นเรื่องสมรรถนะของผู้เรียน การละเลยเรื่องการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ด้านการบริหารจัดการศึกษาก็หมายถึงความล้มเหลว การเปลี่ยนแปลงการบริหารสถานศึกษาเป็นเรื่องจำเป็นต้องให้ความสำคัญ ประการหนึ่งคือความสนใจสภาวะทางสังคมประเทศไทยศตวรรษที่ 21 ที่มีความเป็นไปได้สูงมากที่จะเข้าสู่สังคมสูงอายุเช่นเดียวกับหลายประเทศ สภาวะที่เกิดขึ้นจากการที่อัตราการเกิดลดลงคนมีอายุยืนขึ้น สภาพดังกล่าวจะส่งผลกระทบต่อการจัดการศึกษาอย่างน้อย 2 ประเด็น 1)บุคลากรการศึกษามีโอกาสขาดแคลนและจำเป็นต้องต่อขยายอายุการทำงานของบุคลากร และ 2)การจัดการศึกษาจำเป็นต้องออกแบบสำหรับการจัดการศึกษา และจำเป็นต้องออกแบบสำหรับการจัดการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุมากขึ้นเพราะเป็นกลุ่มใหญ่ของสังคม และการศึกษาไม่สามารถหยุดอยู่เพียงวัยการศึกษาหรือวัยทำงาน ผู้บริหารจึงต้องวางแผนจัดการที่ชัดเจนรองรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น การทำงานต้องมีการดำเนินการอย่างเป็นเครือข่าย เพราะการที่จะทำงานอย่างโดดเดี่ยวจะเป็นองค์กรที่ขาดประสิทธิภาพไปโดยอัตโนมัติสำหรับการศึกษาในศตวรรษที่ 21 และการทำงานแบบเครือข่าวนั้นต้องร่วมมือกันเพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ซึ่งกันและกัน ร่วมมือกันทำงานเพื่อผลักดันให้เกิดการจัดการศึกษาที่มีประสิทธิภาพ

จากที่กล่าวมาทำให้เห็นภาพต่างๆทั้งในปัจจุบันและอนาคตของการเปลี่ยนแปลงสังคมโลกที่เกิดจากการเปลี่ยนผ่านโครงสร้างของประชากรเข้าสู่สังคมสูงวัยของโลกและของทุกประเทศ ที่จำนวนผู้มีอายุ 60 ปีขึ้นไปจะมีจำนวนมากขึ้น อีกไม่เกิน 20 ปีเกือบทุกประเทศจะเข้าสู่สังคมสูงวัย ประเทศไทยก็เช่นเดียวกันจะต้องเผชิญสถานการณ์นี้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ต้องตระหนักว่าสถานการณ์เปลี่ยนผ่านโครงสร้างประชากรนี้จะส่งผลกระทบต่อด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา วัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจจะเกิดปัญหาด้านแรงงาน ด้านสังคมจะประสบปัญหาด้านการเอาใจใส่ดูแลเลี้ยงดูเพราะผู้สูงอายุจะถูกทิ้งให้อยู่อย่างโดดเดี่ยวและคุณภาพชีวิตไม่ดี ด้านการศึกษาจะต้องมีการปรับเปลี่ยนวิธีการจัดการศึกษาเนื่องจากจำนวนเด็กวัยเรียนวัยทำงานลดลงไปเป็นการจัดการศึกษาเพื่อผู้สูงวัยอันเป็นกลุ่มที่มีจำนวนมากในอนาคต ด้านวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของสังคมครอบครัวจะเปลี่ยนไปจากการมีชีวิตหมู่ในครอบครัวจะเปลี่ยนเป็นครอบครัวขนาดเล็กแยกกันอยู่เพราะไม่สามารถรับภาระค่าใช้จ่ายเลี้ยงดูกันและกันแต่ครอบครัวจะกลายเป็นการดำรงชีวิตต่างคนต่างอยู่พึ่งพิงตนเองมากขึ้น ปัญหา

การเปลี่ยนผ่านโครงสร้างประชากรในระดับสากลได้ร่วมกันกำหนดแนวแนวทางแก้ปัญหาสังคมสูงวัยเป็น 4 ด้าน คือ 1) ผู้สูงอายุกับการพัฒนา ให้มีการส่งเสริมการทำงานและการสร้างรายได้ในวัยสูงอายุสำหรับผู้สูงอายุที่มีสุขภาพดี 2) การส่งเสริมสุขภาพและสภาวะผู้สูงอายุให้ความสำคัญกับการส่งเสริมสุขภาพและสภาวะที่ดีตลอดชีวิต ด้วยการสร้างเสริมสุขภาพที่ดีตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยสูงอายุ 3) การส่งเสริมสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุด้วยการมุ่งเน้นให้ตระหนักในการส่งเสริมสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุทั้งในการจัดพื้นที่สาธารณะ อาคารสถานที่ต่างๆ เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อการเข้าถึงผู้สูงอายุ ให้มีการส่งเสริมพัฒนาเทคโนโลยีสมัยใหม่และ 4) การคิดค้นนวัตกรรมสำหรับผู้สูงอายุ เทคโนโลยีกับผู้สูงอายุ เสนอการใช้ประโยชน์จากสิ่งประดิษฐ์แล ประเทศไทยได้ให้ความสนใจเรื่องนี้ได้กำหนดแนวทางแก้ปัญหาไว้ในยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 กับแผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 12 ได้กำหนดแนวทางสอดคล้องรองรับกับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี โดยให้มุ่งเป้าคนไทยในอนาคตจะต้องมีความพร้อมทั้งกาย ใจ สติปัญญา มีพัฒนาการที่รอบด้าน และมีสภาวะที่ดีในทุกช่วงวัย มีจิตสาธารณะ รับผิดชอบต่อสังคมและผู้อื่น มัธยัสถ์ อุดม ออบอ้อมอารี มีวินัย รักษาศีลธรรมและเป็นพลเมืองดีของของชาติ มีหลักคิดที่ถูกต้อง และมีประเด็นการพัฒนาศักยภาพคนตลอดช่วงชีวิตไว้คือให้มุ่งเน้นการพัฒนาคนเชิงคุณภาพในทุกช่วงวัยตั้งแต่ช่วงการตั้งครรรภ์ ปฐมวัย วัยเด็ก วัยรุ่น วัยเรียน วัยผู้ใหญ่ วัยแรงงาน และวัยผู้สูงอายุ เพื่อสร้างทรัพยากรมนุษย์ที่มีศักยภาพ มีทักษะความรู้ เป็นคนดี มีวินัย เรียนรู้ด้วยตนเองทุกช่วงวัย มีความรู้ทางการเงิน มีความสามารถในการวางแผนชีวิตและการวางแผนทางการเงินที่เหมาะสมในแต่ละช่วงวัย และความสามารถในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า ในส่วนช่วงวัยสูงอายุ ให้มีการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุเป็นพลังในการขับเคลื่อนประเทศ ส่งเสริมให้มีการทำงานหลังเกษียณ ผ่านการเสริมทักษะการดำรงชีวิต ทักษะอาชีพ ในการหารายได้ มีงานทำที่เหมาะสมกับศักยภาพ มีการสร้างเสริมสุขภาพ ฟื้นฟูสุขภาพ การป้องกันโรคให้แก่ผู้สูงอายุ พร้อมกับจัดสภาพแวดล้อมให้เป็นมิตรกับผู้สูงอายุ และมีหลักประกันทางสังคมที่สอดคล้องกับความจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต เพื่อเตรียมคนในสังคมไทยให้มีทักษะในการดำรงชีวิตสำหรับโลกศตวรรษที่ 21 ด้วย แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 แผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 12 ต่างกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาศักยภาพคนทุกช่วงวัยรองรับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี กระทรวงพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และสิ่งแวดล้อมกับกระทรวงศึกษาธิการได้สนับสนุน ส่งเสริมให้มีโรงเรียนผู้สูงอายุทั่วประเทศใช้เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาศักยภาพแก่นักผู้สูงอายุ และชมรมผู้สูงอายุ ส่งเสริมให้ดำเนินกิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพช่วยผู้สูงอายุสู่การพึ่งพาตนเอง สามารถพัฒนาเรียนรู้สิ่งต่างๆใช้ในการดำเนินชีวิตที่มีคุณภาพได้ รวมทั้งสนับสนุนดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุแบบมีเครือข่ายร่วมดำเนินงานรองรับผลกระทบจากสังคมสูงวัย

จากข้อมูลทีกล่าวมาจะเห็นว่าสถานการณ์เปลี่ยนผ่านโครงสร้างประชากรสู่สังคมสูงวัยได้อยู่ในความตระหนักให้ความสำคัญมาไม่ต่ำกว่า 10 ปี ประเทศต่างๆได้มีกรอบแนวทางแก้ปัญหาในลักษณะที่แตกต่างและใกล้เคียงกัน สำหรับประเทศไทยนั้นได้กำหนดเป้าหมายแนวทางไว้ในยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี เป็นแนวทางให้หน่วยงาน องค์กรต่างๆทั้งภาครัฐและเอกชนได้นำไปปฏิบัติ หน่วยงานในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการก็จำเป็นต้องขับเคลื่อนแนวคิด การปฏิบัติ ด้วยการกำหนดวิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์เพื่อให้มีการดำเนินงานในส่วนงานที่รับผิดชอบด้วยการพิจารณาประเด็นต่างๆทั้งในส่วนในกรอบและนอกกรอบเพื่อรองรับยุทธศาสตร์ชาติ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนการศึกษาชาติที่มุ่งเป้าการเตรียมคนให้มีคุณภาพตั้งแต่วัยเรียน วัยทำงาน และวัยสูงอายุให้เป็นผู้มีความสุขทั้งด้านกาย ใจ สติ และให้เป็นผู้ที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ปัญหาที่เป็นโอกาสส่วนหนึ่งที่ที่น่าสนใจคือ ในอนาคตจำนวนเด็กวัยเรียน ทำงานลดลง วัยสูงอายุมีจำนวนมากขึ้น เราที่

อยู่ในส่วนการศึกษาโดยเฉพาะผู้บริหารสถานศึกษาจะทำอย่างไร ใ้บทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้นำหรือผู้บริหารสถานศึกษาอย่างไร

สังคมสูงวัยจึงเป็นเรื่องท้าทายผู้บริหารสถานศึกษาอย่างมาก ปัญหาจากผลกระทบมากมายหลายประการเหล่านั้นสามารถลดลงได้ถ้าต่างได้คิดกันว่า เราจะจัดการศึกษาในสถานศึกษาทั้งในปัจจุบันและอนาคตอย่างไร เราจะมีหลักสูตรของสถานศึกษาให้มีสาระอย่างไรจึงจะรองรับการแก้ปัญหาสังคมในอนาคต เราจะมีวิธีการอย่างไรกับการทำงานเกี่ยวกับเรื่องนี้นอกสถานศึกษา เราจะพัฒนาบุคลากรในสถานศึกษาอย่างไรให้พร้อมที่จะรองรับต่อการจัดการศึกษาในช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านสู่สังคมสูงวัย เราจะมีเตรียมพร้อมอาคารสถานที่ สื่อเทคโนโลยีอย่างไรเรื่องใดบ้างเพื่อรองรับคนทุกเพศทุกวัยได้เข้าถึง เราจะทำการวิจัยเรื่องใดบ้างที่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการบริการศึกษา.....มากมายหลายประเด็นที่เป็นสิ่งท้าทายผู้บริหารสถานศึกษาทั้งสิ้น แม้กระทั่งความคิดเห็นกรอบเพื่ออนาคตของการบริหารสถานศึกษาลักษณะ “โรงเรียนสำหรับทุกระดับวัย” ก็เป็นเรื่องท้าทายของผู้บริหารสถานศึกษาที่มองกาลไกลของการสร้างงานให้สถานศึกษามีชีวิตในสภาวะวิกฤตที่จำนวนนักเรียนลดน้อยลงและเสี่ยงต่อการถูกยุบ นั่นหมายถึงการก้าวสู่ผู้บริหารสถานศึกษามีอาชีพในยุคการเปลี่ยนแปลง สถานการณ์สังคมสูงวัยจึงจัดเป็นเรื่องท้าทายผู้บริหารสถานศึกษาอย่างยิ่ง

เอกสารอ้างอิง

- กรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์(พม.). (2561). *สถานการณ์สังคมสูงวัย 2561*. www.dop.go.th>know. สืบค้น 19 พฤศจิกายน 2561.
- จารุวัจน์ สองเมือง. (2561). *การบริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21*. Home>>Blogs>>jaruwut.songmuang's blog. สืบค้น 25 พฤศจิกายน 2561.
- มูลนิธิพัฒนางานผู้สูงอายุ. (2556). *สังคมสูงอายุโดยสมบูรณ์(Aged Society)*. www.fopdev.or.th>สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์. สืบค้น19 พฤศจิกายน 2561.
- วรวุฒิ สุวรรณระดา. (2559). *สังคมสูงวัย วิกฤตใกล้โลก*. <https://waynagazune.org> > ageing_society. สืบค้น 22 พฤศจิกายน 2561.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 พ.ศ. 2560-2564*.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). *ยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580)*.
- สำนักงานศึกษาธิการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. (2560). *แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2560-2579*.
- อนันต์ อนันตกุล. (2560). *สังคมสูงวัย...ความท้าทายประเทศไทย*. สำนักงานราชบัณฑิตยสภา www.royin.go.th>uploads>2017/12. สืบค้น 20 พฤศจิกายน 2561.